

Joaquim M. Bartrina en el context lingüístic de la seva època

1. Els primers anys

En la dècada dels seixanta del segle XIX, quan Joaquim M. Bartrina va començar a escriure, el català era la llengua familiar dels habitants de Catalunya. Però l'idioma que s'havia anat imposant com a llengua de referència de la nova estructura estatal espanyola —particularment a partir de la dècada dels trenta— era el castellà. No sols dominava en el món de l'alta política, de l'alta cultura i de les relacions professionals més formals, sinó que tendia a penetrar cada vegada més —a través, per exemple, de la premsa o l'ensenyament— en els àmbits d'ús més vinculats amb la vida diària dels catalans. No és gens sorprenent —ans al contrari— que els joves que volien fer-se escoltar com a escriptors o intel·lectuals triessin com a llengua d'expressió l'espanyol.

És cert que feia uns quants anys —especialment des de 1859— que s'havia anat desenvolupant un moviment de recuperació de la literatura culta en català, i que Joaquim M. Bartrina en devia tenir coneixement: tant el seu amic Josep Güell i Mercader —el 1860— com el seu germà Francesc —el 1866— havien publicat textos elogiant la nova literatura catalana que es conreava des de la restauració dels Jocs Florals. Ara: aquesta nova literatura era encara molt restrictiva quant a gèneres i temes, tenia unes plataformes de difusió reduïdes i, sobretot, presentava unes limitacions ideològiques notables, en part, com ha explicat Josep M. Fradera, pel seu caràcter de constructe derivat de l'opció ideològica de la burgesia catalana posterior a la revolució liberal, que no pretenia sinó resistir en el pla cultural els efectes disgregadors de la transformació per la qual passava el país.

El mateix Güell i Mercader, que havia saludat amb elogis la restauració dels Jocs Florals, va ser posteriorment autor d'un "Apunte para un juicio crítico de la moderna literatura catalana", escrit el 1868 i publicat el

1870 a *El Eco del Centro de Lectura*, que feia —i fa— molta llum sobre la prevenció amb què molts dels escriptors d'ideologia avançada i mentalitat progressista es plantejaven la possibilitat de participar en el nou moviment de la Renaixença.

En el seu article, Güell i Mercader feia la classificació següent de la producció literària en català. Un primer grup d'obres pertanyien al "gènero cándido": eren treballs innocents, insípidos i sense interès. Un segon grup se sostenia damunt de plantejaments obertament reaccionaris, alimentant-se només de records del passat i evitant d'enfrontar-se a la realitat i els problemes del present. El tercer grup, regenerador, que era el grup que a parer seu podia tenir interès, encara no havia arribat a concrecions realment atractives.

El text de Güell i Mercader permet explicar en bona part l'actitud del jove Bartrina davant la qüestió de la llengua. No sembla, així, que hàgim de deduir que l'autor d'*Algo* sentia cap mena d'animadversió cap a l'ús escrit

del català, sinó que més aviat hem de concloure que, en el moment que es va posar a escriure, l'idioma que per a la literatura culta en sentit ampli era vist com a neutre, desprovist de connotacions que podien fer difícil que els lectors es fixessin directament en la contundència o la singularitat del missatge, era l'espanyol. És il·lustrador tenir en compte que, a l'acabament de la dècada dels seixanta, figures com Valentí Almirall o Narcís Oller —per posar dos noms significatius— encara no havien fet el seu "gir" lingüístic.

Aquest estat de coses també ajuda a entendre que, quan Joaquim M. Bartrina buscava principalment l'impacte local, no tenia cap reticència a escriure en català, ja que, com s'ha dit, encara que la llengua espanyola constituïa el referent dels àmbits elevats, el català era l'idioma familiar, aquell amb el qual se sentien més còmodes la majoria dels catalans. És per això que els sainets *Lo matrimoni civil*, de 1869, i *Lo ball de les cartas*, de 1871, adreçats a l'agitació ideològica de les masses, són textos escrits en llengua catalana.

2. La dècada dels setanta

Durant els primers anys de la dècada dels setanta, en part com a resultat dels esdeveniments polítics relacionats amb la revolució de 1868 i dels replantejaments ideològics que van provocar, es va anar perfilant un clima d'opinió diferent, que va erosionar molt de pressa la idea que la literatura culta en català havia d'anar associada a l'expansió erudita sense implicacions socials o, en qualsevol cas, al paper de refugi simbòlic d'una història i d'una pàtria insalvables. Societats com La Jove Catalunya (1870) i revistes com *La Renaixença* (1871) i *La Gramalla* (1870) —des de la qual, per exemple, Pere Aldavert reivindicava l'ús del català en la ciència— són testimonis de l'eixamplament de l'horitzó intel·lectual del moviment de recuperació literària i lingüística. Als anys setanta, a més, es posen en joc

Quan Joaquim M. Bartrina buscava principalment l'impacte local, no tenia cap reticència a escriure en català

nous arguments per justificar la tria del català com a llengua literària. En primer lloc, el de la coherència entre l'idioma de l'escriptor català i els materials de què se serveix —i el de l'artificialitat que suposa, per tant, escriure en una altra llengua—. En segon lloc, el d'entendre l'idioma propi com a concreció de l'esperit.

El contacte de Joaquim M. Bartrina amb la gent de La Jove Catalunya i de La Renaixença degueren impulsar un procés que, en certa manera, ja havia iniciat tot sol. Els poemes que Bartrina va dedicar a Roseta Pallejà el 1871 i el 1872 estan escrits en català. En opinió de Roca i Roca, aquestes peces “brollades espontàniament del cor, sols en la llengua del cor, la materna, la catalana, podien ser dictades” (la llengua, doncs, és una concreció de l'autenticitat de l'esperit). Zabalbeascoa hi afegeix que són poemes catalans perquè és en català que Bartrina parlava amb l'enamorada (la llengua de l'escriptor, doncs, ha de ser coherent amb la realitat que descriu).

Si l'article de Güell i Mercader del qual s'ha parlat abans fa entendre bé l'actitud lingüística del primer Bartrina, un text posterior de Valentí Almirall ajuda a acabar de completar l'anàlisi d'aquesta actitud i, sobretot, fa llum sobre el procés que va fer cristal·litzar l'actitud de l'últim Bartrina, un procés que, com s'ha dit, és reflex d'un canvi general que protagonitzaven durant els setanta uns quants nuclis d'escriptors i intel·lectuals catalans.

Valentí Almirall, en l'article “Cuatro palabras” que va servir d'encapçalament als poemes catalans del volum pòstum de Bartrina *Obras en prosa y verso*, escrivia que l'escriptor reusenc “necesitaba un idioma para fijar sus ideas, y adoptó el primero que halló a mano, sin concederle otra importancia que la de medio de expresión”. I afegeix el següent: “Durante muchos años escribió casi siempre en castellano, como hubiera escrito en francés o en ruso si las circunstan-

El cas de Joaquim M. Bartrina sembla que il·lustra prou la situació en què es trobaven els escriptors en la dècada dels seixanta i dels setanta

cias le hubieran llevado a creer que debía escribir en estas lenguas para mejor propagar sus ideas.” A la llarga —continua dient Almirall—, “meditó sobre la trascendencia del medio de expresión; se convenció de que la lengua es hija del carácter, del genio, hasta de la historia de un pueblo, y aquilatando toda la trascendencia de nuestro renacimiento, lo acogió con entusiasmo y se convirtió en catalanista ardiente”. És interessant que, a més, Almirall indiqui que, des de llavors, Bartrina va col·laborar en els diaris i revistes que propagaven el catalanisme “y se inspiraban en la idea de progreso”. I ho és, també, que suggereixi una altra causa del “gir” lingüístic de Bartrina: l'escassa atenció que els escriptors de la “corte” van prestar a un llibre tan original com *Algo*.

3. Conclusions

L'evolució dels condicionaments sociopolítics i culturals de la llengua catalana durant el segle XIX és complexa, com ho és la de les actituds dels catalans davant el propi

idioma. Tot i així, el cas de Joaquim M. Bartrina sembla que il·lustra prou la situació en què es trobaven els escriptors en la dècada dels seixanta i dels setanta, i els canvis de percepció que, encara que potser no pas de manera lineal ni general, es van produir llavors: si cap a la meitat de la dècada dels seixanta la nova literatura catalana es limitava a dibuixar quadres idíl·lics de cartró pedra i a expressar l'enyorança del passat (i això impedia que fos atractiva per a certs sectors de joves), deu anys després aquesta literatura ja podia acollir un poeta que, un altra vegada amb paraules de Valentí Almirall, “se inspiró siempre en los ideales de nuestro siglo”.

■ JORDI GINEBRA

BREU NOTA BIBLIOGRÀFICA

[El treball de recerca hemerogràfica que ha fet possible aquest article ha estat realitzat per Montserrat Corretger, a la qual he d'agrair la sol·licitud i generositat.]

· Almirall, Valentí: “Cuatro palabras”, dins Joaquim M. Bartrina, *Obras en prosa y verso. Escogidas y coleccionadas por J. Sardá*, Barcelona/Madrid, Teixidó y Parera, 1881, pp. 291-297.

· Anguera, Pere: *La burguesia reformista. Reus en els fets de l'any 1868*, Reus, Associació d'Estudis Reusencs, 1980.

—: “La Renaixença a Reus. Notes socio-ideològiques”, dins el seu volum *A bodes em convides. Estudis d'història social*, Reus, Edicions del Centre de Lectura, 1987, pp. 35-58. També editat dins *Actes del Col·loqui Internacional sobre*

la Renaixença (18-22 de desembre de 1984), coordinació general de Joan Ramon Veny-Mesquida, Barcelona, Curial, vol. I, 1992, pp. 281-296.

—: *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*, Barcelona, Empúries, 1997.

· Corretger, Montserrat: “Els inicis literaris reusencs de Joaquim M. Bartrina”, en premsa.

· Ferré, Xavier: “Joaquim M. Bartrina i el regeneracionisme possibilista”, en premsa.

· Fradera, Josep M. (1992): *Cultura nacional en una societat dividida*, Barcelona, Curial.

· Güell i Mercader, Josep: “Apunte para un juicio crítico de la moderna literatura catalana. Carta a D. Víctor Balaguer”, *El Eco del Centro de Lectura*, año I, núm. 14 (16 octubre 1870),

pp. 1-4. Reproduït a Pere Anguera (1987), pp. 50-55; i a Pere Anguera (1992), pp. 293-296.

· Roca i Roca, Josep: *Memoria biogràfica de Joaquim María Bartrina y d'Aixemús*, Barcelona, Imp. Casa de Caritat, 1916.

· Zabalbeascoa, José Antonio: *La vida y las obras de Joaquín María Bartrina. Resumen de la tesis presentada para aspirar al grado de Doctor en Filosofía y Letras*, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1868.